

ביאורים

לאחר שהבנו את חשיבותה העצומה של התורה והבנו שעשייתה עיקר והמלאכה טפל, יכולות ליפול שתי טעויות במחשבתנו;

הטעות האחת היא שהאדם יחשוב שאם התורה היא כל כך חשובה אז הוא ישקיע את כל עיתותיו בתורה ולא יעסוק כלל במלאכה, שהרי זהו ביטול תורה ואינו שווה לערכה של התורה. ומניין אדם זה יתפרנס? מן הצדקה. פרנסתו תבוא לו שלא בטורח ובעמל, וממילא הוא לא יבזבז את זמנו על העבודה אלא יעמול בתורה. הרמב"ם שולל מכל וכל את התפיסה הזו. חשיבותה של התורה אינה מתירה לאדם ליהנות מן הצדקה. לא רק שדבר זה אינו נכון, אלא הוא גורם לחילול השם ולכיבוי מאור הדת. התורה של אדם כזה איננה מאירה. המוסריות הפשוטה של האנשים היא שהאדם צריך להתפרנס מיגיע כפיו ולא להיות תלוי באחרים. כשהם רואים שנושא התורה אינו מתפרנס ואינו מזין את משפחתו בכוחות עצמו, הם אינם רוצים לקחת חלק בתורה כזאת שהיא נגד המוסר הטבעי והפשוט, והם מתרחקים מהתורה. אדם כזה נוטל את כל זכויות לימוד תורתו מהעולם הבא מכיון שהוא עושה ההיפך ממה שהתורה ציוותה. הוא יכול לעסוק בתורה יומם ולילה, אבל זו איננה תורת ה', ולכן לא יקבל שכר בעבורה בעולם הבא.

הטעות השניה היא יותר קשה. האדם כבר הגיע למעלה מסוימת בלימוד התורה, והוא רוצה לקבל טובות הנאה בעבור מדרגתו התורנית. הוא אומר 'מגיע לי' בגלל שאני לומד תורה. במציאות כזו התורה הופכת לעול על החברה. אדם כזה דורש מסביבתו בגלל שהוא תלמיד חכם, ואם הוא לא מקבל את מה שהוא חושב שמגיע לו סופו להגיע לכך שהוא ייקח בכוח ויגזול מהבריות. הוא יתרץ זאת בכך שהוא לוקח מה שמגיע לו וזו אינה גזילה מכיון שחייבים לתת לו בגלל מעלתו העליונה. זהו קלקול מוסרי חמור וחוסר הבנה בסיסית ברצון התורה, ולכן תורתו תתבטל ולא תתקיים.

הרמב"ם מלמדנו שהעמל לצורך הפרנסה איננו רק כורח המציאות אלא הוא 'מעלה גדולה'. כך נהגו החסידים הראשונים, אותם אנשים שכל מעשיהם נעשו בחסידות ובאהבה גדולה לה' יתברך והם מהווים סמל ומופת לדורות בעבודת ה' שלהם. הם חיו באיזון נכון ובריא בין היחס לתורה כמרכז החיים ובין העסק הנצרך ביגיע כפיהם.

הרחבות

• יש הנאה ויש הנאה

כָּל הַנְּהַנֶּה מִדְּבָרֵי תוֹרָה, נֶטֶל חַיֵּיו מִן הָעוֹלָם. על חומרת עניין זה נוכל ללמוד מן המעשה שמביא רבי יהודה החסיד: "כשיצאו רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל בן אלישע להריגה, אמר לו רבן שמעון בן גמליאל רבי ישמעאל: איני יודע למה אני יוצא להריגה. אמר: שמה כשהיית דורש ברבים היה לבך שמח והנאך לבך? אמר לו: נחמתני" [ספר חסידים ח].

רבי ישראל מאיר הכהן, בעל החפץ חיים, מביא מעשה זה בהקשר לעיקרון דומה המופיע בהלכות שליח ציבור [משנה ברורה נג, לה], וכך כתב שם השולחן ערוך: "שליח ציבור שמאריך בתפילתו כדי שישמעו קולו ערב, אם הוא מחמת ששמח בקולו על שנותן הודאה להשם יתברך בנעימה, תבא עליו הברכה, והוא שיתפלל בכובד ראש ועומד באימה ובריאה, אבל אם מכיון להשמיע קולו ושמח בקולו, הרי זה מגונה" [אורח חיים נג, יא]. ישנו, איפוא, הבדל בין שני סוגי שמחה: אם מלמד התורה או החזן שמח בכבודו ובמעמדו - זה מגונה, אך אם הוא שמח במצוה ובכבוד ה' שנעשה על ידיו - תבוא עליו הברכה.

יְכַלֵּל אֶת הַשֵּׁם, וּבָזָה אֶת הַתּוֹרָה, וּכְבָהּ מְאֹד הַדֵּת, וְגָרַם רָעָה לְעַצְמוֹ, וְנִטַּל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם הַבָּא, לְפִי שְׂאָסוּר לְהֵנֹת בְּדַבְרֵי תוֹרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה.

יְאָמְרוּ חַכְמֵי: כָּל הַנְּהַנֶּה מִדְּבָרֵי תוֹרָה, נֶטֶל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם. ועוד צוּו וְאָמְרוּ: לא תַעֲשֶׂם עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בְּהוֹ, וְלא קָרְדָם לְחַפֵּר בְּהוֹ. ועוד צוּו וְאָמְרוּ: אֱהָב אֶת הַמְּלָאכָה, וְשָׂנֵא אֶת הַרְבֵּנוּת; וְכָל תּוֹרָה שְׂאִין עִמָּה מְלָאכָה - סוֹפָה בְּטֵלָה. וְסוֹף אֲדָם זֶה שְׂיָהָא מְלֻסְטָס אֶת הַבְּרִיּוֹת.

יא מַעְלָה גְדוֹלָה הִיא לְמִי שֶׁהוּא מִתְפָּרֵס מִמַּעֲשֵׂה יְדָיו, וּמִדַּת חֲסִידִים הָרָאשׁוֹנִים הִיא, וּבָזָה זֹכָה לְכָל כְּבוֹד וְטוֹבָה שֶׁבְּעוֹלָם הַזֶּה וְלְעוֹלָם הַבָּא, שְׂנֵאָמְרוּ: "גִּיַע כְּפִי פִי תֵאָכֵל אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לָךְ" (תהילים קכח, ב) - "אֲשֶׁרִיךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ" לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁפָּלוּ טוֹב.

כָּל הַמְּשִׁים וְכו' - דברי הרמב"ם כאן נוקבים מאוד, וכבר האריך בהם במקום אחר: "כבר חשבת שלא לדבר בצוואה זו, מפני שהיא ברורה, וגם מפני שאני יודע שדבריי בה לא ימצאו חן בעיני רוב גדולי התורה, ואולי אף כולם, אבל אומר ולא אשים לב למי שקדם ולא לנמצאים" (פה"מ אבות ד,ו, ע"י שם). ושם דיבר על מי ש"קבעו לעצמם זכויות על היחידים ועל הקהילות, ועשו את המינויים התורניים לחוקי מוסכים", אבל החכמים "לא התירו לעצמם את זה, והיו רואים בכך חילול השם בעיני ההמון, שיחשבו שהתורה מלאכה ככל המלאכות שמתפרנסים בהן, ותודלול בעיניהם". אמנם מותר ואף רצוי לסייע לפרנסת תלמידי חכמים בדרך שנעשית גם למי שאינו חכם בחכמת התורה, וכך התורה התירה לחכם שאדם אחר ינהל את כספו ויעביר לו את הרווח ממנו, והוא הנקרא "מטיל מלאי לתלמידי חכמים", ונתנה לו הזכות למכור את סחורתו תחילה (פה"מ שם, וכן להלן ו,י). פרט לזה, תלמידי חכמים פטורים מלשלם מסים, גם אם הם עשירים. ועוד: "כל הדברים שצריכין לשמירת העיר [לשמור עליה מפני הגנבים וכדומה] - לוקחין מכל אנשי העיר, ואפילו מן היתומים, חוץ מתלמידי חכמים, לפי שאין תלמידי החכמים צריכין שמירה, התורה שומרתן. אבל לתיקון הדרכים והרחובות, אפילו מן החכמים. ואם כל העם יוצאין ומתקנין בעצמן, לא יצאו תלמידי חכמים עמהן, שאין דרך תלמידי חכמים להזדלול בפני עמי הארץ" (שכנים ו,י). אולם במלחמת מצוה הכל יוצאים למלחמה (להרחבה ראה ביאורנו במלכים ח,ז). הרמב"ם עצמו התפרנס בהיתר מעיסוקו של אחיו דוד בכספו שלו, כמו שהוא מעיד: "ובידי ממון רב לי ולו ולאחרים" (איגרות הרמב"ם, מהדורת שלת, עמ' רכט), עד שטבע אחיו בים, ואז כנראה פנה הרמב"ם להתפרנס כרופא מומחה. אין מניעה שמי שמתבטל מלימודו הפרטי ומשקיע את זמנו בהוראה לציבור או בצרכי הציבור, יטול את שכרו, וכגון מה שכתב רבנו 'תלמידי חכמים המלמדים הלכות שחיות לכהנים, והמלמדים להם הלכות קמיצה... - כולם נוטלין שכרם מתרומת הלשכה" (שקלים ד,ד), וכן כתב (י, שם) לגבי דיינים שדנין את הגזלנים בירושלים. מתוך כך נראה שבזמנינו יהיה מוסכם על הרמב"ם להתיר מימון לימודים לתלמידים במשך זמן קצוב, בדומה למימון ממשלתי של לימודים באוניברסיטה, כיון שמימון זה קיים גם בתחומים אחרים ולא דווקא בתורה, ואינו צדקה (וראה ק). לדרכם של גדולי חכמי ישראל בעניין זה ראה לעיל א,ט. רבים חלקו על הרמב"ם והתירו לתלמידי חכמים לקבל את פרנסתם מהציבור. נטל חיייו מן העולם - כשהחליף את תכלית החיים באמצעי חולף - להתפרנס. עֲטָרָה - כתר. קָרְדָם - כלי שצדו האחד מכוש וצדו השני גרון (פה"מ כלים ג,ג). לְחַפֵּר בְּהוֹ - "כלומר, אל תחשבנה כלי לפרנסה" (פה"מ אבות ד,ד). אֱהָב אֶת הַמְּלָאכָה - "לפי שבהעדר מלאכה יהיה מצבו דחוק ויגזול ויעוול" (פה"מ אבות א,א). הַרְבֵּנוּת - השררה. "וברדיפת השררה יעברו עליו נסיונות בעולם ומצבים קשים, לפי שמקנא בבני אדם ועומד נגד מתנגדיו, ומפסיד דתו" (שם). מְלֻסְטָס - שודד. מִתְפָּרֵס מִמַּעֲשֵׂה יְדָיו - תלמיד חכמים המתפרנס מיגיע כפיו עם לימוד התורה (לעיל א,ט).